
НАУКОВІ ДИСКУСІЇ

УДК 330.101

П. С. ЄЩЕНКО,
професор, доктор економічних наук,
науковий консультант відділу економічної соціології
Інституту соціології НАН України
(Київ)

ВІД ДЕПРЕСІЇ ДО АКТИВІЗАЦІЇ ЗРОСТАННЯ В ЕКОНОМІЧНІЙ І СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРАХ УКРАЇНИ *

Розкрито роль економічної політики в депресії української економіки. Доведено необхідність зміни теоретичних поглядів на сучасну модель ринкової економіки та розробки на цій основі довгострокової програми національного розвитку.

Ключові слова: економічна криза, неоліберальна теорія, економічна політика, держава соціального типу, модель соціального захисту, постліберальне суспільство, національний інтерес, програма стратегічного розвитку.

PETRO ESHCHENKO,
Professor, Doctor of Econ. Sci.,
Scientific Consultant of the Department of Economic Sociology,
Institute of Sociology of the NAS of Ukraine
(Kyiv)

FROM DEPRESSION TO ACTIVATION OF GROWTH IN ECONOMIC AND SOCIAL SPHERES OF UKRAINE

The role of economic policy in depression of Ukraine's economy is disclosed. The need to change theoretical views on current model of the market economy and develop on this basis a long-term national development program is proved.

Keywords: economic crisis, neoliberal theory, economic policy, social state, model of social protection, post-liberal society, national interests, strategic development program.

Дезорганізація економіки і криза усіх сфер життєдіяльності суспільства: виробництва, політики, ідеології, моралі. Так можна охарактеризувати сучасну ситуацію в Україні. Як з неї вийти і яку проводити соціально-економічну політику, — питання головне і визначальне. Не розв'язавши його, країна буде вкинута в ще глибшу кризу, яка значно загострить політичну боротьбу за владу між різними корумпованими групами, що прагнуть особистого збагачення. Це позбавить країну та український народ шансу в найближчій історичній перспективі вийти на рівень інноваційної моделі розвитку з адекватним рівнем життя переважної більшості населення. З огляду на це, **мета статті** — визначити причини скрутної ситуації, що склалася в нашій країні, та спробувати відповісти на запитання, що робити для її подолання.

© Єщенко Петро Степанович (Eshchenko Petro), 2018; e-mail: p.eshchenko@ukr.net.

* Матеріал публікується в порядку дискусії, розпочатої в журналі “Економіка України” № 8 за 2016 р.

**Криза в економіці — наслідок політики,
що базується на неоліберальній теорії**

26-річний досвід реалізації політики реформ в Україні показав, що кризові явища притаманні не тільки економіці, але й соціальній сфері, екології, національним відносинам, а також духовному життю. Підтвердженням цьому слугують такі негативні факти і тенденції.

1. У 1990 р. Україна з обсягом ВВП 567 млрд. дол. була 6-ю в Європі, випереджаючи всі країни з перехідною економікою (в тому числі Польщу, ВВП якої становив 318 млрд. дол. *). Сьогодні вона перетворилася на агонізуючу країну з глибоко депресивною економікою. У 2017 р. наш ВВП, номінований у доларах, сягнув приблизно 100 млрд. дол. Через деіндустріалізацію економіки, розвал АПК і майже повну відсутність високотехнологічних виробництв, при скороченні абсолютних обсягів виробництва в усіх галузях (у тому числі тих, які працюють на споживчий ринок), швидко зростають обороти фінансової діяльності, "плодяться" посередницькі операції, падає купівельна спроможність національної грошової одиниці. Усе це не дозволяє виділити реноваційно-відновний мінімум для модернізації застарілих і спрацьованих виробничих фондів і галузей соціальної сфери, фінансованих з бюджету (охорони здоров'я, освіти, науки, культури). Як наслідок, Україна стала лідером в Європі за корупцією, бідністю та депопуляцією.

2. Тотальна приватизація державної власності утвердила монополію приватної власності (в тому числі у сфері природних монополій). З огляду на це, механізм конкуренції заблоковано, що, у свою чергу, сприяє розкручуванню спіралі цінового безчинства і практично втрати усіх підойм регулювання руху товарних і грошових мас.

3. Переведення галузей соціальної сфери на ринкові рейки без соціальних амортизаторів, урахування об'єктивних можливостей і багаторічних цінностей (таких, як захищеність населення від безробіття та інфляції, безплатні охорона здоров'я та освіта, низька оплата за державне житло, моральне стимулювання), які склались у нашій країні, сприяло зниженню купівельної спроможності переважної більшості українців. Підтвердженням цьому слугує той факт, що майже 3/4 домогосподарств суспільства відносять себе до бідних. Питома вага заробітної плати у структурі ВВП скоротилася до історичного мінімуму в 39%, тоді як частка прибутку у структурі доходів ВВП піднялася до історичного максимуму в 45%. Очевидно, вітчизняні реформатори не хочуть знати, що в умовах конкурентних ринків основним компонентом затрат є витрати на оплату робочої сили: як правило, це 2/3 вартості продукту. Подібна ситуація не дозволяє забезпечити зростання місткості ринку, чого можна досягти лише за рахунок зростання доходів більшості працюючих і пенсіонерів, яке змінить структуру споживання, підвищивши питому вагу товарів і послуг тривалого користування, а отже — і співвідношення цін на них порівняно з цінами на товари короткострокового споживання.

Крайній ступінь падіння рівня життя і соціальної забезпеченості не тільки стримує розвиток економіки, але й завдає шкоди фізичному та соціальному капіталу, людському потенціалу і генофонду країни.

4. Різниця в оплаті праці 1% найбільш забезпечених і 50% найменш забезпечених працівників в Україні досягла фантастичних висот — 43,3 раза. В Європі

* Мировая экономика: прогноз до 2020 года ; [под ред. А.А. Дынкина] / ИМЭМО РАН. — М. : Магистр, 2007. — 429 с. — С. 370—371.

цей показник становить 11,7, а у США – 24 рази *. Стрімке збагачення незначної частини населення (особливо тих, хто перебуває у владних структурах і правоохоронних органах), не обгрунтоване зростанням національної економіки та загальнонаціонального благополуччя, сприяє прискореному соціальному розшаруванню і соціальній поляризації у країні, підігріває сепаратистські настрої та різко знижує ділову активність основної маси населення.

5. Скорочення виробництва, його структурні деформації сприяють зменшенню зайнятості в народному господарстві та наростанню безробіття, яке, з одного боку, спричиняє бідність і дестабілізує трудовий потенціал, руйнуючи його якість і можливості розвитку, а з іншого – посилює міграцію (в тому числі наукових і висококваліфікованих кадрів).

6. Нестабільність грошового обігу, здійснювана податкова політика не стимулюють підприємництво і різко знижують ділову активність основної маси населення.

У чому причини економічної кризи, яка затягнулася на багато років? Очевидно, що, не поставивши правильного діагнозу, розпочинати лікування не можна. Думок з цього приводу багато. Такими причинами називають: бюрократичний опір; дії самого керівництва, здійснювану ним дестабілізуючу інституційну та економічну політику; рівень розвитку економічної науки; падіння споживання у країні; чинну систему монополізму власності на землю; українські гроші, що не є грошима; дешеву працю, відповідно до чого дешевий працівник – це, з одного боку, некваліфікований працівник, а з іншого – він так і працює. На думку Г. Лисичкіна, причини нинішньої ситуації в економіці пострадянських держав слід шукати в ідеологічних властивостях. Це він пояснює у такий спосіб: “Мене завжди вражав ефект електропастуха, коли тонкий дріт на двох жалюгідних батарейках утримує корів “за загорожею”, даючи легкий удар у ніс. Через два-три дні батарейки розряджаються, а корови пасуться “за загорожею” цілий сезон, не здогадуючись, що батарейки давно розрядилися. Ми також побоюємося цих ударів, як би нам не було це образливо, і ніяк не зможемо переступити через цей тонкий дротик, де давно немає струму, можливо, навіть ніколи його і не було” [1, с. 8].

В. Геєць обгрунтовує, що українська економіка демонструє найбільше падіння порівняно з економіками Німеччини, Японії та Південної Кореї, які свого часу зазнали майже повного руйнування. На думку вченого, недоліки приватної підприємницької діяльності списувалися на державу, а вона від цього і не відмовлялася, дедалі більше утверджуючи статус одержавленої економіки, але вже іншого змісту. З одного боку, держава стала співорганізатором і співучасником процесів збагачення олігархів, а з іншого – масовості набрала корупція у сфері державних службовців, що звело демократичні процеси виборів до формальних змін у групах контролю за ресурсами країни. Хто ж випустив з рук “віжки” ринкових відносин? У першу чергу – це держава, що ініціювала приватизацію, в якій державні службовці відіграли значну роль [2, с. 4].

Не викликає сумнівів, що окреслені причини впливають на нинішній стан української економіки. Проте, на нашу думку, причини, що його визначають, слід шукати в існуючій структурі економіки і у здійснюваній економічній політиці, теоретичною базою якої слугує неоліберальна теорія.

* Как преодолеть раскол между элитами и народом: путь снизу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.zn.ua/macrolevel/kak-preodolet-raskol-mezhdu-elitami-i-narodom-put-snizu-.html>.

Ключовий методологічний засновок такої економічної політики спрямовано на побудову приватновласницького ладу шляхом приватизації державних підприємств і переходу від планової економіки до економіки ринкової. Виконуючи обґрунтування "батьків" цього напрямку економічної науки (М. Фрідмана і Ф. Хайєка), згідно з яким ринкова економіка є саморегульованою системою, з огляду на що виникнення диспропорцій та інших негативних моментів пов'язане з надлишковою присутністю в ній держави, у пострадянських країнах (і в Україні в тому числі) знайшлося чимало "соціалістів-приватизаторів". На зорі ринкових трансформацій у цих країнах особливою популярністю користувалися праці відомого угорського економіста Я. Корнаї. У своїй книзі вчений обґрунтовує, що єдиною формою, яка б гарантувала ефективне використання ресурсів, виступає реальна приватна власність [3, с. 57]. Поряд з тим він бачить у відході від соціалізму до вільної ринкової економіки, заснованої на приватній власності, приватній індивідуальній ініціативі, та у приватному підприємстві, через приватизацію державного сектору і мінімізацію його частки у продукції країни. Це шлях від соціалізму до капіталізму [3, с. 122–125].

В Україні, як і в інших пострадянських державах, сили, що прийшли до влади, та теоретики, що обслуговують їх, ігнорували реалії життя у країнах, де політика формувалася на неоліберальній теорії. При цьому чимало прогресивних вчених звертали увагу на негативний вплив даної теорії на результати господарської діяльності у країнах, які її використовують. Вони доводили, що система наукових поглядів (парадигма), яка відображає нинішній етап розвитку країн з домінуванням ринкового лібералізму, не є адекватною для розробки науково обґрунтованої соціально-економічної політики та її втілення в сучасну господарську практику.

Концепція неолібералізму в різних його формах (включаючи монетаризм) відіграла істотну роль у витісненні реального сектору економіки, у зростанні фіктивного, спекулятивного капіталу, який перетворює гроші та цінні папери на особливі швидкозростаючі фінансові операції, мета яких полягає в одержанні не базового активу, а прибутку від зміни ціни. З цією метою використовуються різноманітні інновації, вигадані банкірами і фінансистами, у вигляді спекуляцій на акціях, валютних курсах та інших фінансових активах, що, у свою чергу, сприяє зростанню спекулятивного капіталу. Подібний капітал багаторазово примножується страховими компаніями, інвестиційними, пенсійними та іншими фондами, які здійснюють фінансові операції. Названі та багато інших фінансових інновацій, обсяг яких при сучасній методиці вимірювання показника функціонування економіки у вигляді сукупного ВВП зростає у геометричній прогресії порівняно із зростанням реального сектору економіки, сприяють його збільшенню у країні, але не супроводжуються підвищенням рівня життя її населення.

На думку П. Мейсона, через патології у фінансовій системі розпочинається криза, потім знижується роль держави, вона дедалі більше залежить від приватного сектору, фінансова бульбашка надувається, а ми опиняємося на порозі нової кризи. Тому вчений вважає, що неолібералізм став інструментом, який руйнує державу *. Дж.Н. Грей обґрунтовує, що ліберальний порядок, який, здавалося б, поширився у світі після Другої світової війни, йде у минуле. У даний час лібераль-

* Что будет после капитализма? – 09.11.2016 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.warandpeace.ru/ru/commentaries/view/116334/>.

не мислення може функціонувати лише остільки, оскільки воно відмежовується від реальності. Насправді у ліберальних співтовариств майбутнє є тільки в тому випадку, якщо Гоббсову протекціоністську роль держави буде негайно відновлено. У постліберальному суспільстві свобода і терпимість здобувають захист під егідою сильної держави. З економічної точки зору, треба припинити думати, нібито першочергова мета держави – просування глобалізації. В майбутньому про успіх або невдачу уряду судитимуть з того, наскільки він здатний забезпечити процвітання і справитися з дестабілізацією, що викликається глобалізацією. Зрозуміло, що для цього потрібен тонкий баланс налаштувань. Інакше є небезпека, що деглобалізація може поступово вирватися з-під контролю *.

Нав'язана світові модель неоліберальної економіки в різних формах відіграла роль детонатора у знищенні реальної економіки. Мета фінансової олігархії полягає в одержанні не базового активу, а прибутку від зміни цін. Такий капітал відтворює принципово нову економіку – bubbleeconomics **, пронизану антагонізмом між виробниками, продавцями та споживачами товарів і послуг. Адже головним мотивом такої соціально-економічної системи є не задоволення потреб людини, а прибуток, тоді як головним мотивом споживання понад основні потреби нерідко слугує задоволення штучно стимульованих бажань. Це заганяє людей у пастку незадоволених фальшивих бажань. Необхідно якісно змінити моделі світового розвитку, що можливо лише на основі подолання ринкового романтизму і фундаменталізму, а також обґрунтування нової парадигми економічної науки.

Сьогодні дедалі більше вчених під впливом глибокої кризи 2009 р. переконуються, що гіпотеза ефективного ринку в сучасних умовах економіки не відповідає дійсності. Зміни, що відбуваються у світі під впливом таких факторів, як ІТР, цифровізація, глобалізація, фінансіалізація, “провали ринку”, поглиблення суперечностей і несправедливий перерозподіл багатства, вимагають корекції моделі соціально-економічного розвитку. Ця модель має бути націлена на усунення нерівності в розподілі матеріальних і духовних благ, забезпечення соціального захисту всіх членів суспільства і умов для розвитку людського капіталу.

Критика сучасної економічної теорії з боку політиків, господарників і студентів є цілком справедливою. По-перше, економічна теорія не дає відповідей на запитання: “Якою є природа сучасної глобальної соціально-економічної кризи, і як з неї вийти?”; “Як подолати існуючий і дедалі зростаючий розрив між розвинутими країнами і країнами, що розвиваються, та рівнями життя в них?”. По-друге, вона має “шизофренічну” природу, дві основні гілки якої – макроекономіка і мікроекономіка – характеризуються радикально різними поглядами на світ. Те ж саме можна сказати і про основні парадигми сучасної економічної науки. По-третє, значна кількість термінів, які увійшли у науковий оборот, досі не дістали відповідного теоретичного обґрунтування. У науки немає обґрунтованих показників виміру для таких понять, як “якість життя”, ВВП та ін. Це означає, що інтерпретації сутності цих категорій будуть різними.

Економісти епохи Просвітництва, пише Дж. Ріфкін, були впевнені в тому, що “щастя” і “хороше життя” є синонімами накопичення особистого багатства. Сьогодні молоде покоління не менш глибоко вірить у те, що, хоча економічний

* Сумерки ліберального мышлення. – 20.11.2016 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.warandpeace.ru/ru/analysis/view/116613/>.

** Більш детально про “bubbleeconomics” та її місце у сучасній світовій економіці див. [4].

добробут є принципово важливим, щастя людини визначається також накопиченням соціального капіталу. Проблема показника ВВП у тому, що він враховує і негативну, і позитивну економічну діяльність. Якщо країна вкладає великі кошти в озброєння, у будівництво в'язниць, у розвиток служб безпеки, у відновлення забрудненого навколишнього природного середовища тощо, то все це включається до ВВП [5, с. 314–315]. Таку точку зору поділяють багато вчених, які визнали, що ВВП не відображає реальних умов життя людей, і закликали до створення інших інструментів для оцінки добробуту націй*.

У нинішніх умовах стали розроблятися альтернативні показники економічного процвітання на основі індикаторів якості життя замість простого валового обсягу виробництва. Індекс сталого економічного добробуту (ISEW), фордемський індекс соціального здоров'я (FISH), індекс реального прогресу (GPI), індекс економічного добробуту (IEWB) та індекс людського розвитку ООН (HDI) — ось лише деякі з нових таких показників. Ці нові індекси характеризують загальне підвищення добробуту суспільства і враховують такі аспекти, як дитяча смертність, тривалість життя, доступність медичного обслуговування, рівень освіти, середній тижневий заробіток, викоренення бідності, нерівність доходів, доступність житла, чистота навколишнього природного середовища, біологічне різноманіття, зниження злочинності та кількість вільного часу [5, с. 316].

Не усунувши суперечності та розриви між різними гілками економічної науки, навряд чи можливо вивести зрозумілий інтеграл економічної політики. Слід усвідомити, що застарілі теорії та псевдотеорії, як і псевдотехнології, дають руйнівний ефект.

Нав'язану пострадянським країнам неоліберальну модель розвитку економіки було спрямовано на знищення колишніх форм власності та утвердження приватної власності та приватного характеру привласнення. В цьому контексті виникає запитання: "Чи можна знайти вихід з кризи за допомогою парадигми, що загнала економіку у глухий кут?". Відповідаючи на нього, Дж. Еванс і Д. Котс пишуть: "Глобальна фінансова та економічна криза робить необхідним фундаментальний перегляд превалюючої парадигми в економічній політиці. ...Не можна очікувати від повернення до політики, яка провалилася в умовах буму, що вона поверне глобальну економіку на шлях зростання після дуже глибокої рецесії" [7, р. 31].

Єдина форма господарювання на базі як загальнонародної, так і приватної форм власності (та привласнення) в усіх країнах (у тому числі і в Україні) виявилася неефективною та безперспективною. Підтвердженням цьому слугує реальне соціально-економічне становище, яке свідчить про масштаби катастрофи в Україні. В економічній політиці, здійснюваній у нашій державі, необхідно покінчити з маніпулюванням масовою свідомістю з боку політиків і демагогів, які обстоюють

* Так, відомий польський економіст Гжегож В. Колодко пропонує інший показник функціонування економіки та економічного розвитку — так званий "інтегрований індекс успіху" (ІУ), в якому ВВП займає лише 40%. Решта 60% розподіляються між оцінками вільного часу, стану здоров'я, розподілу доходів, а також суб'єктивними оцінками культурних цінностей, якості життя і сприйняття власного соціального капіталу. В аналогічному ключі побудовано доповідь Комісії Стігліца — Сена — Фітуссі (Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, Report 2009), створеної з ініціативи Президента Франції Н. Саркозі. Доповідь було представлено на конференції в Сорбонні 14 вересня 2009 р. Тепер декілька поколінь вестимуть політичну, інтелектуальну і методологічну битву за послідовне впровадження розумних рекомендацій, наприклад, щодо використання ІУ або запропонованих у Report 2009 [6, с. 4–5].

приватну власність і ринок. Треба шукати оптимум у співвідношенні плану й ринку, а також різноманітних форм власності. Дана проблема – нелегка, багатofакторна і суперечлива, вона невідкладна, і її слід розв’язувати.

**Необхідною є зміна теоретичних поглядів
на сучасну модель ринкової економіки**

Сьогодні представники різних суспільних наук (економіки, соціології, філософії, психології), лідери різних політичних партій, експерти ООН та інших міжнародних інституцій не мають обґрунтованих концепцій і пропозицій щодо виходу України з існуючого глухого кута. Подібна ситуація підтверджує мудрий вислів Сенеки: “Коли капітан корабля не знає, до якого порту він веде свій корабель, то будь-який вітер не буде для нього попутним”. Те ж саме можна сказати і про моделі розвитку суспільства. Як відомо, та чи інша його модель базується на певній науковій теорії, здатній усунути безперервно відтворювані суперечності та вивести людство на динамічний і справедливий шлях розвитку. З приводу вибору такої теорії, яка б стала науковою основою для створення ефективної соціально-економічної моделі, багато років йдуть серйозні “наукові битви”.

Як свідчить аналіз наукових публікацій, процеси, що відбуваються у світі, зумовлені, на думку багатьох дослідників, суспільно-економічною формацією, серцевиною якої слугують економіка та її ринкова модель. Чи означає це, що ринку слід позбутись, оскільки він не забезпечує подальшого зростання економіки, зменшення безробіття, усунення поглиблення нерівності між країнами і серед населення всередині кожної з них?

Щодо цього немає єдиної точки зору у вчених-суспільствознавців. Багато з них вважають, що ринкова модель є ефективною, необхідно тільки “очистити” її від впливу держави. На їхню думку, ринки самі по собі, без державного втручання, найкраще регулюють економіку, забезпечують її зростання, рівновагу і матеріальний добробут. А. Грінспен, який очолював ФРС США понад 18 років, пише: “Не сумніваюсь, жодна система регулювання і жодні заходи захисту ніколи не перетворять ірраціональний оптимізм або нестримний страх на стабільне економічне зростання. Той, хто вважає, що рішенням є економіка, організована і централізовано керована інтелектуальною елітою, а не розвиток конкурентних ринків, даремно втрачає час. ...Я не бачу альтернативи глобальному ринковому капіталізму” [8, с. 499].

Французький економіст П. Сален вважає, що саме державне втручання призвело до дестабілізації ринків і спровокувало кризу 2000-х років, а тому виступає проти посилення регулювання ринків за рахунок більш жорсткого регулювання [9, с. 50]. Критикуючи безліч правил і здійснювану економічну політику, автор робить висновок: “Криза на ділі являє собою не що інше, як свідчення провалу системи, що віддалилася від капіталізму” [9, с. 101]. Виходячи з цього, він пропонує повернутися до капіталізму і правильної роботи ринків, що дозволить уникнути криз.

Догми про те, що “ринок сам усе відрегулює”, спростовуються практикою і критикуються представниками різних економічних шкіл. До відомих наукових публікацій К. Поланьї та А. Гершенкрона, де держава висувається на перший план для здійснення господарських перетворень в умовах капіталізму, додається дедалі більша кількість нових досліджень. На думку єгипетського вченого С. Аміна, конвенціональні економісти стоять на сторожі фінансіалізації, оскільки вони вірять

в абсурдну догму саморегулювання ринків, без якої може повалитися вся конструкція так званої "ринкової економіки". "Ринкова економіка — наріжний камінь ідеології капіталізму і засіб його легітимізації — слугує догматичним засобом лібералізації валютних і фінансових ринків та їх дерегулювання, яке вилилось у зняття всіх бар'єрів на шляху руху капіталів і в інтенсифікацію фінансіалізації, з якої вилучають основні вигоди олігополії в цілому, що одержують 40% своїх доходів виключно за рахунок фінансових операцій. ...Панування фінансових олігополій вкидає економіку у кризу накопичення капіталу, що є як кризою попиту ("недостатнього споживання"), так і кризою прибутковості" [10, р. 30].

На увагу заслуговує аналіз ідей відносно умов ефективності державного втручання в економіку, наведений у праці Д. Рюшемайєра і П. Еванса, де автори обґрунтовують, що в нинішніх умовах ні дії бюрократії, ні автономія держави не можуть гарантувати успіху державних інтервенцій. Разом з тим показано, за яких умов ці два фактори сприяють або перешкоджають реалізації державної політики. "З теоретичної точки зору, в розвинутих економіках "монополістичного капіталізму", де основні галузі звичайно являють собою жорсткі олігополії, фінансові організації та корпорації діють на безлічі різних ринків одночасно, немає підстав розраховувати на те, що "ринкові сигнали" забезпечать накопичення капіталу.. У випадку, коли проблеми пов'язані скоріше з розподілом багатства, ніж з його накопиченням, необхідність у "позаринковому" агенті є ще очевиднішою. З огляду на той неспростовний факт, що ринковий обмін з самого початку виникає в умовах нерівності, немає жодних підстав сподіватися на те, що ця нерівність з часом скоротиться, особливо якщо йдеться про "недосконалі ринки". Більше того, є всі теоретичні та емпіричні підстави вважати, що за відсутності таких критеріїв і механізмів розподілу, які б спрямовували та врівноважували ринкові сили, нерівність тільки зростатиме" [11, с. 193–194].

Економісти різних наукових шкіл — особливо після фінансового краху 2008 р. — дедалі більшою мірою підтримують необхідність втручання держави в економіку. При цьому чимало авторів вбачають у складній сучасній економіці потенціальні провали як держави, так і ринку. В більшості випадків провали держави описуються як надлишкові витрати або незбалансований бюджет. На думку В. Долфсма — автора численних праць, написаних на перетині "права та економіки", аналізу соціальних мереж та інституціональної теорії, — провали держави нерідко набирають форми неадекватних або непослідовних правил регулювання приватного сектору [12].

Не викликає сумнівів і той факт, що сьогоднішній ринок є далеким від ринку часів А. Сміта і К. Маркса — він управляється і спрямовується державою. Доказів цьому цілком достатньо. Так, у розвинутих країнах Заходу держава укладає мільярдні контракти з фірмами ВПК, що дозволяє їм здійснювати безперерйне відтворення. Держава фінансує наукові дослідження і НДДКР, формує цільові державні програми розвитку окремих галузей економіки, дотує з бюджету пасажирський транспорт, виплачує субсидії виробникам продуктів харчування тощо. Держава та її різноманітні інститути за допомогою правових актів активно впливають на всю сукупність економічних відносин кожної країни та у світовому масштабі. Усе це свідчить про те, що в сучасному світі без регулювання і втручання держави ринок не спроможний самостійно справитись із зростаючими масштабами виробництва, соціальними проблемами, проблемами охорони навколишнього при-

родного середовища та ін. У багатьох розвинутих країнах широко використовується індикативне планування, здійснюване адміністративними органами. Наприклад, у Франції, Бельгії та Нідерландах успішно функціонують “генеральні комісаріати з планування”. Аналогічні структури діють у Норвегії, Ісландії, Данії та Японії. Нафтогазові та біологічні ресурси цих країн повністю перебувають у віданні держави і державних галузевих планових комітетів.

Слід також мати на увазі, що в умовах ІТР економіка стає системою, яка дедалі ускладнюється, безперервно змінюється і в якій звичайні методи управління ринковою економікою цього не враховують. Подібна ситуація не дозволяє жодному власникові підприємства мати всю інформацію, що неминуче відтворює хаос у народному господарстві країни, подолати який можливо тільки у прозорій економіці. Такою може бути лише науково обгрунтована економіка, а не ринкова, побудована на основі неузгоджених і неконтрольованих виробництва та обміну. На думку В. Долфсма, “...зростання, яке базується на науці та технологіях, вимагає розширення старих і використання нових функцій державних інститутів, включаючи економічне планування, здійснення досліджень і розробок у державних інститутах, поширення отриманих результатів і підтримки аналогічної діяльності у приватних організаціях, а також фінансування та організації розширеної наукової та технічної освіти на всіх її релевантних рівнях навчання. Для розширення випуску первинних благ необхідними є збільшення державних витрат на дослідження й розробки у публічних і приватних інститутах та організаціях, а також велике поширення отриманих результатів цієї діяльності” [12, с. 73].

Наукова теорія та господарська практика доводять, що ринкова економіка у прямому розумінні стає небезпечною для людей, оскільки в дедалі більших масштабах виробляє і пропонує на ринок фіктивний товар – товар, призначений для задоволення непотрібних і шкідливих потреб. У підсумку такі потреби виникають і потім повністю задовольняються, а робиться усе це з однією лише метою – стимулювання ринкової економіки. Інакше вона не функціонуватиме. Як наслідок, на сьогодні базовим потребам людини відповідають не більше ніж 30% товарів, а вся решта товарів задовольняють непотрібні потреби. Людина розумна перетворилася на Людину споживаючу.

Генеральний секретар Римського клубу Г. Макстон розповів “Фокусу” про те, що “Україні не слід цілком переймати західний стиль гри, реформувати українські закони про приватизацію, знижувати торговельний бар’єр і перетворювати всю країну на величезне приватне підприємство. Це ж безумство! Абсолютний нонсенс. Олігархія та корупція розцвіли в Україні саме тому, що західну економічну систему наклали на чиновників без будь-якого балансу. Вам сказали: “Яка держава?! Негайно приватизуйте все!”. В результаті країна отримала страшенно незбалансоване суспільство і ресурс для конфлікту. Час спитати себе: “Коли востаннє економічний розвиток позитивно впливав на суспільство?”. Після Другої світової війни, коли вільна ринкова економіка повністю контролювалася сильною державою, яка займалася податками, стежила за конкуренцією і робила все, щоб переваги бізнесу ділилися між усім населенням. Суспільству потрібні як бізнес, так і держава. А вам тепер нав’язують ідею про те, що без останньої можна обійтися” *.

* Жестокое далеко. Что ждет Украину и мир в будущем. – 06.11.2017 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://focus.ua/country/384246/>.

Україні необхідний рішучий поворот до принципово нового укладу життя, а отже — і до зміни соціально-економічної структури суспільства. Відповідь на існуючі проблеми та суперечності полягає в пошуку нової системи теоретичних знань, властивому науці (і суспільній у тому числі). Кінцеве завдання будь-якої науки — дати певну парадигму дій. Для суспільної науки це програма розвитку суспільства.

Сьогодні йде пошук нової траєкторії суспільного розвитку, яка б відійшла від доктрини ринкового фундаменталізму, враховувала реальне становище в сучасній економіці — відсутність рівноваги і наявність турбулентності. Багато країн поступово відходять від теоретичних постулатів неолібералізму, який вважає головним рушієм господарської діяльності людей "корисливий інтерес" в умовах дії стихійних законів економічного розвитку. Вільному ринкові, який створив умови якнайбільшого сприяння діяльності ТНК і фінансовому капіталу, настає кінець. Багато країн дедалі більше концентрують ресурси на стратегічних напрямках, використовуючи для цього значні бюджетні кошти, стратегічне планування, промислову та інноваційну політику, збільшення частки суспільних благ, які виробляються, розподіляються і споживаються не за законами ринкової економіки. Країни, що відмовилися від неоліберальної моделі та перейшли на неоекснсіанську і неошумпетеріанську моделі, використовуючи визначальну роль держави в економічному розвитку, створили сприятливі умови для модернізації своїх економік. До цих країн належать Японія, Південна Корея, Сінгапур і Китай.

Для України на особливу увагу заслуговує досвід Китаю, який багато років використовував методи централізованої системи управління соціалістичною економікою, характерні для нашого народного господарства. Китайське керівництво, критично осмисливши плюси та мінуси окресленої системи, зуміло зробити правильні висновки з краху своєї економіки, перевіривши її на ринкові механізми самоорганізації. При цьому централізоване управління збереглося у базових галузях економіки, фінансовій сфері та інфраструктурі. Першочергову роль було відведено оптимізації структури національної економіки, здійснюваній під впливом розширення споживчого ринку і сектору послуг. У результаті споживчий ринок став фактором зростання китайської економіки. Згідно із звітом Boston Consulting Group, у Китаї споживчий ринок зростає у середньому на 10% на рік (тобто швидше, ніж у будь-якій іншій країні світу). У I півріччі 2017 р. витрати на кінцеве споживання становили тут 63,1%, а на сферу послуг припало 59,1% економічного зростання. Збереження першорядного значення споживання і сфери послуг як основних рушіїв зростання є життєво важливим для стійкості китайської економіки. Спеціалісти вважають, що кінцеве споживання як найбільший фактор зростання ВВП ще сильніше стабілізувало становище економіки Китаю та її зростання*.

Стабільне високе зростання економіки Китаю дозволило забезпечити динамічне зростання його середнього класу: за оцінками аналітиків, до 2030 р. до нього приєднаються ще 850 млн. осіб. До того часу витрати Китаю становитимуть 14,3 трлн. дол., що відповідає 22% загального обсягу витрат у світі та є на 7% вищим, ніж у США**. Не викликає сумнівів той факт, що централізована економіка

* Китайская экономика демонстрирует высокую степень устойчивости. — 17.08.2017 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.warandpeace.ru/ru/news/view/123644/>.

** Бразилия и Китай: кооперация "Юг — Юг"? — 28.09.2017 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.warandpeace.ru/ru/commentaries/view/124733/>.

Китаю стала не тільки фактором її зростання, але й драйвером зростання світової економіки.

Важлива особливість китайської системи управління економікою полягає в тому, що вона безперервно технологічно та інституційно перебудовується, вчасно звільняючись від архаїчних видів виробництва і неефективних підприємств. І водночас систему управління у КНР націлено на індустріалізацію нового типу, інформатизацію, застосування цифрових технологій. Китай, відповідно до затвердженої нової програми, планує інвестувати значні кошти у 10 пріоритетних секторів економіки, до яких входять комп'ютеризоване обладнання, робототехніка, енергозберігаючі транспортні засоби, медична техніка, аерокосмічні технології, а також морський і залізничний транспорт. Один з накреслених показників – 3 млрд. дол. на модернізацію технологій у ключових галузях промисловості (зокрема, на електротранспорт, енергозберігаючі технології, цифровий контроль (цифровізацію) і ряд інших сфер). Китай планує також збільшити інвестиції у НДДКР (з 0,95% до 2% ВВП) *.

Розробка нової парадигми розвитку українського суспільства можлива на основі комплексного підходу до вивчення всіх аспектів життя суспільства і людини. Розв'язання цього завдання тому і є нагальним велінням нашого часу, що глобальна фінансово-економічна криза спричинила такі фундаментальні трансформації, внаслідок яких “світова політика стає більш непередбачуваною, більш невизначеною і більш небезпечною” [13, р. 11–25]. Цілісна теоретична концепція дозволить людству розвиватися не шляхом спроб і помилок, а на базі науково обгрунтованої соціально-економічної політики, де мірилом усього буде людина з її реальними потребами. Сформулювати модель майбутнього суспільства можна з урахуванням як загальносвітових тенденцій, транснаціоналізації та багатополлярності світу, так і національних традицій, духовності, культури, соціальних цінностей, а також рівня суспільного розвитку, гео економічного та геополітичного становища, геостратегічних інтересів тієї чи іншої країни.

Стратегія після депресії

Реалії сучасного світоустрою переконують у тому, що нинішня цивілізація вичерпала свої можливості. Вона побудована на ринковій системі відносин, основою якої є особистий інтерес, а метою – прибуток за будь-яку ціну. В такій соціально-економічній моделі люди з їхніми матеріальними, соціально-культурними, захисними та іншими насущними потребами стають зайвими. Ситуація може змінитися тільки при створенні соціально-економічної системи, спрямованої на забезпечення сприятливих умов для життєдіяльності будь-якої людини, зайнятої в суспільному виробництві. До таких умов, у першу чергу, належить упевненість у гарантованому задоволенні природних потреб на рівні сучасних досягнень (серед них – продукти харчування, освіта, охорона здоров'я, безпека, соціальна підтримка, відсутність страху за своє майбутнє і майбутнє своїх дітей, збереження природно-екологічних умов життя).

Створити перелічені умови для життєдіяльності всього безперервно зростаючого людства, а не окремої (мізерної) його частини ринок сам по собі не зможе. Для цього необхідно доповнити ринковий механізм державним регулюванням і державним контролем, зокрема в Україні. На цьому акцентують увагу дедалі більша

* Китай и США: Рациональное планирование и люмпен-капитализм. – 11.11.2017 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.warandpeace.ru/ru/analysis/view/125852>.

кількість економістів. На думку В. Гейця, трансформація суспільного устрою в Україні повинна поєднувати в собі державний контроль у сфері економіки, сполучаючи його з ринковим. Надавати більшість послуг і нести за них відповідальність також повинна держава [2, с. 4].

Безумовно, це має бути принципово нова держава — держава соціального типу, сутністю якої є реалізація природних потреб усіх членів суспільства. Певні елементи такої держави використовувалися раніше і використовуються тепер у різних моделях соціального захисту. Під моделлю соціального захисту розуміються існуючі принципи організації та функціонування програм соціального забезпечення, до яких належать, наприклад, континентальна модель у Німеччині; англосаксонська модель у Великобританії; скандинавська модель у Данії, Швеції та Фінляндії. В останній моделі соціальні послуги визначаються як громадянські права, а всі громадяни мають права на рівне соціальне забезпечення, фінансоване за рахунок податків.

Англосаксонська модель соціального захисту, використовувана у Великобританії та Ірландії, ґрунтується на розробках англійського економіста У. Беверіджа [14, с. 70–77]. Спираючись на ідеї Кейнса про те, що динаміка суспільного виробництва і зайнятості визначається платоспроможним попитом, вчений обґрунтував необхідність перерозподілу доходів в інтересах соціальних груп з низькими доходами. Він запропонував організувати систему соціального захисту, по-перше, на принципах всезагальності (універсальності) (тобто поширити її на всіх громадян, які потребують матеріальної допомоги) і по-друге — на принципі одноманітності та уніфікації соціальних послуг (що виражалось в однаковому розмірі пенсій та допомоги, а також у рівних умовах їх виплат). Умову "рівна допомога за рівні внески" Беверідж вважав соціально справедливою, а тому в більшості випадків дотримувався принцип рівності пенсій і допомоги незалежно від розміру втраченого доходу. В основі цієї моделі була ідея про те, що будь-яка людина, незалежно від її належності до активного населення, має невід'ємне право на мінімальний соціальний захист, а отже — залежність соціальних виплат від попередніх відрахувань суперечить ідеї рівності людей. Зміст ідеї Беверіджа полягав у гарантованості кожному певного доходу, здатного задовольняти його мінімальні потреби в їжі, житлі та медичному обслуговуванні [14, с. 72–73].

Не слід забувати досвід нашої країни та інших держав, де необхідні для життя людини блага забезпечувалися за рахунок суспільних фондів споживання. До таких благ належали безплатні освіта і охорона здоров'я, соціальна підтримка, безпека та ін. Додатковими джерелами доходів працівників підприємств і задоволення ряду соціальних потреб були також фонд матеріального заохочення і фонд соціального розвитку. Ці фонди формувалися з коштів, отримуваних за стабільними нормативами від прибутку підприємств.

Заслужовує на увагу державна програма "Формула рівності в охороні здоров'я", впроваджувана в Руанді — одній з найбідніших країн світу. Відповідно до неї, доступність охорони здоров'я стала головним пріоритетом держави. У 2016 р. 9 із 10 жителів Руанди мали поліс однієї із програм медичного страхування у країні. Більшість населення приписано до програми "Медична страховка за місцем проживання", яка поліпшила доступ до медичних послуг для найбільш уразливих громадян Руанди, звільнивши їх від платежів. Завдяки цьому в Руанді охоплення ме-

дичними послугами перебуває, за світовими стандартами, на високому рівні. І це тим більше показово для країни, яка покоління тому пережила жахи геноциду. У цій країні медична допомога – право, гарантоване для всіх, а не привілей, зарезервовані тільки для багатих і можновладців. Руанда залишається бідною країною, але успіхи в системі охорони здоров'я, досягнуті тут за останні 15 років, привертають увагу в усьому світі. У країні приблизно 90% населення мають медичну страховку, більш як 90% ВІЛ-інфікованих регулярно приймають ліки, а 93% дітей вакциновані від поширених інфекційних захворювань (включаючи ВІЛ). З того часу, як було обрано такий підхід, Руанда зуміла різко скоротити частку населення, яке живе у крайніх злиднях: із 40% у 2000 р. до 16,3% у 2015 р. При цьому тривалість життя у країні зросла із 48 років до 67*.

Приклад Руанди переконує, що впроваджувана в Україні система ринку у сфері охорони здоров'я спричиняє непередбачувані наслідки. У її розробників немає чіткого уявлення про тип впроваджуваного ринку, його елементи, їх соціальну адекватність, правила ведення ринку тощо. Важливим є і те, що при переході до ринкової моделі охорони здоров'я радикально змінюються правила й норми, які склались у нашій країні, а це, у свою чергу, підриває стійкість інститутів і веде до їх уразливості.

Інтерес викликає здійснюваний сьогодні експеримент із впровадження соціальної концепції, що увійшла у науковий оборот під назвою “безумовний базовий дохід”. Його учасниками стали 2 тис. жителів Фінляндії, які одержують допомогу по безробіттю. Їх обрано серед 213 тис. фінських “соціальників” віком від 25 до 28 років. З 1 січня 2017 р. протягом найближчих двох років усі учасники експерименту, який проводиться Фондом соціального страхування Kela, повинні були одержувати фіксовану суму в 560 євро. Ці щомісячні виплати приблизно дорівнюють розміру соціальної допомоги для 1 особи**.

Подібна ідея вже два десятки років активно обговорюється в ліволіберальних колах Західної Європи і США. Мета даного експерименту – дізнатися, що станеться, якщо у кожного громадянина країни буде гарантоване джерело стабільних грошових надходжень. Багато хто бачить у гарантованому доході оптимальний спосіб реформування систем соціального забезпечення, які в нинішній формі вже не здатні справлятися з навантаженням, а також відповідь на серйозні економічні труднощі, з якими зіткнулася більшість країн світу. Проте основна причина, з якої сьогодні багато хто повертається до концепції базового доходу, полягає в тому, що в ній бачать спосіб відгородити пересічних громадян від глобальних економічних потрясінь.

На даний час деякі вчені підраховують, скільки грошей потрібно для щастя, тобто якою має бути оптимальна сума, яка б давала можливість відчувати, що життя вдалося. Більш низький показник змушує відчувати певну нестачу можливостей, а більш високий – породжує завищені бажання, які нерідко неможливо виконати. “Ми помітили дивну річ: задоволення від життя зростає, але до певної межі. Цією вершиною є дохід у 35,5 тис. дол. Потім відбувається падіння “рівня щастя”, незважаючи на розмір багатства, яке людина має, – сказав один з дослідників професор Е. Прото. – При цьому почуття задоволення життям

* Формула равенства в здравоохранении. – 16.11.2017 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://inosmi.ru/social/20171116/240748315>.

** Финляндия ввела безусловный базовый доход. – 09.01.2017 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.warandpeace.ru/ru/news/view/117805/>.

підвищується у країнах, де доходи громадян є приблизно рівними". Як приклад Прото навів держави Скандинавії з дуже високими податками на великі статки. Таким чином, у сучасному світі саме 35,5 тис. дол. чистого річного доходу є тією золотою серединою, що як приносить задоволення окремій людині, так і робить стабільним усе суспільство*.

Сучасну модель розвитку суспільства Україні слід формувати, використовуючи світовий досвід, нагромаджений у минулому і нинішньому століттях, сполучаючи елементи ринкової та планової економік. До них належать вартісні та директивні інструменти для стимулювання економіки, зростання виробництва на основі новітніх техніки і технологій з метою задоволення безперервно зростаючих під впливом ІТР потреб усього народонаселення, а не окремої його групи, що стала власником загальнонародного надбання у вигляді виробничо-наукового потенціалу, природних багатств і владних повноважень.

Аналіз трансформаційного українського суспільства переконує, що перспектива його розвитку, з одного боку, повинна передбачати інформаціоналізаційні та глобалізаційні тенденції, а з другого — потребує застосування системної парадигми, яка б розглядала економіку в безпосередньому взаємозв'язку з іншими елементами суспільної системи як єдиного цілого. Такий методологічний підхід дозволить здійснити теоретичний прорив у майбутнє, обґрунтувати *комплексну стратегію модернізації макросоціальної системи*. Ця стратегія повинна забезпечити докорінні структурні зрушення у суспільстві, розміщенні продуктивних сил і соціальної інфраструктурі, які сприятимуть зміні всієї системи виробничих відносин і на цій основі — якнайповнішій реалізації матеріально-технічного, людського і природного потенціалу країни.

Важлива роль у побудові комплексної стратегії модернізації макросоціальної системи у нашій країні має бути відведена розробці програм стратегічного розвитку як на загальнодержавному рівні, так і на регіональному. В Україні, як зазначає М. Зверяков, внаслідок політичних та економічних подій останніх років *система стратегічного цілепокладання* як основний елемент економічної політики виявилася розмитою. Об'єктом уваги управлінського ладу виступають короткострокові завдання, на розв'язання яких спрямовано і антикризові урядові програми, узгоджені з МВФ [15, с. 21]. Країні, обґрунтовує автор, необхідна *довгострокова програма національного розвитку*, побудована на широкому суспільному діалозі про майбутнє [15, с. 24].

Подібної програми у нас не було, хоча при кожному новому президенті стратегічні програми розроблялися. Проте підсумки їх виконання не підбивалися. Причин цьому було дві. Перша з них полягала в тому, що жодну з програм не було виконано, а друга — в тому, що при їх складанні кожне нове керівництво на рівні країни і регіонів не використовувало наукових методів прогнозування соціально-економічного розвитку країни. Колектив розробників подібних програм добирався не з компетентних і незалежних фахівців, а з тих, хто готовий прислужитися будь-якій владі, що прийшла. Кожна нова влада, виходячи з відданості Східному або Західному вектору розвитку, орієнтувалася на думку консультантів з цих країн. Таких фахівців-розробників стратегічних програм розвитку України не інтересу-

* Ученые подсчитали, сколько денег для счастья нужно ежегодно человеку [Електронний ресурс]. — Режим доступу : [http://zn.ua/TECHNOLOGIES/uchenye-podschitali-skolko-deneg-dlyaschastyu-nuzhno-ezhagodno-cheloveku-133828_.html](http://zn.ua/TECHNOLOGIES/uchenye-podschitali-skolko-deneg-dlyaschastyu-nuzhno-ezhagodno-cheloveku).

вали ні реальний стан справ в енергетиці та її структурі, в соціальній сфері, ні наявність внутрішніх джерел інвестування в народне господарство країни. Ці програми нерідко створювалися з використанням “лукавих” статистичних даних, які дозволяли “напустити туману” українському народу щодо того, коли наша країна досягне європейського рівня розвитку, а українці заживуть, як німці та французи. Слід врахувати також, що при творенні подібних програм відбувався “розпил” значних бюджетних коштів.

При всій складності теоретичного прогнозування концепції стратегії соціально-економічної системи, необхідно визначити пріоритети, джерела і стимули її реалізації. Важливо брати до уваги, по-перше, вибір домінуючого типу соціально-економічних відносин, по-друге, визначення інститутів, які формуватимуть відповідні відносини, і по-третє, використовувані методи та інструменти.

У XXI ст., як ніколи раніше, виникає проблема пошуку альтернативи світопорядку, що утвердився після розпаду світової соціалістичної системи. Зрозуміло, що повернутися до того світу, який був, не можна, як і сподіватися на те, що майбутнє виростає з минулого, яке не можна ні забувати, ні ігнорувати. Для обґрунтування основних трендів у розвитку майбутнього суспільства дуже важливо враховувати закономірності та причинно-наслідкові зв'язки у розвитку суспільства за останні 200–300 років.

Стратегічна програма має бути довгостроковою і включати економічну, технологічну, соціальну, регіональну, екологічну, культурно-національну, демографічну, політичну, законодавчо-правову, управлінську, безпеки та інші сфери суспільного життя. В основі такої стратегії повинен бути *національний інтерес*. Тільки так ми можемо позбутися потворної практики останніх років, коли національні інтереси було підпорядковано глобальним (загальнолюдським) цінностям, які, звичайно, є важливим завоюванням розвинутих країн і які необхідно відтворювати. Але справа в тому, що цього не бажає Захід. Більше того, на самому Заході посилюються процеси дезінтеграції.

При розробці стратегічної програми Україні слід враховувати її майбутнє місце у міжнародному економічному співробітництві, виходячи не з добрих побажань, а з реальних можливостей і потенціалів. Маючи збережений досвід досягнень у сфері індустріального виробництва і науки, а також прекрасні природно-кліматичні умови для відтворення продуктів харчування, наша держава повинна зробити все можливе, щоб не перетворитися на сировинний придаток розвинутих країн світу. Україні важливо відродити сучасну індустріальну галузь і на цій основі вирватися з оков слаборозвинутої економіки, а також на новій технологічній основі заповнити сільськогосподарськими продуктами їх дедалі зростаючий дефіцит у світі.

При розробці нової моделі розвитку українського суспільства, яка на основі її вдосконалення забезпечить стале зростання рівня життя всього народонаселення, сучасні суспільні науки повинні критично підійти до всіх нинішніх наукових розробок і використати усе те, що підтверджено практикою. Це стосується еволюційної, інституціональної, неоліберальної та інших теорій, які повинні визнати сучасну економіку змішаною, де взаємодіють різноманітні форми власності, ринкові та неринкові (державні та міждержавні) регулятори. Такий підхід дасть можливість розглядати модель розвитку суспільства з точки зору його характеристик: економічної, соціальної, інституційної, технологічної та ін.

Отже, багаторічний гіркий досвід ринкових трансформацій в Україні переконує в тому, що нашій владі час припинити шукати універсальне рішення, певний чарівний еліксир для виходу національної економіки із стагнації. Адже його немає і бути не може. Доцільно прислухатися до слів відомого німецького філософа і психолога Е. Фромма: "Нещаслива доля людей — наслідок не зробленого ними вибору". Час українцям зробити свій вибір.

Висновки

1. Кризу як перманентний стан України не вдасться подолати без відмови від панівної неоліберальної доктрини, яка перетворює все і всіх на об'єкт купівлі-продажу та роз'єднує соціальну і економічну сфери суспільства. Економічна політика, що базується на неоліберальній теорії, спрямована на реалізацію інтересів плутократичної меншості суспільства і веде до люмпенізації більшості українців. Перші, що піднялися на вершину суспільства, під власною юрисдикцією створили свою "райську республіку", в якій група олігархів фактично монополізувала її економіку. У 2016 р. сума активів 5 осіб становила 8,1 млрд. дол. Водночас Україна займає 3-тє місце у списку держав з найвищим рівнем тіньової економіки: на 2,38 трлн. грн. легального реального ВВП припадає 1,1 трлн. грн. тіньового сектору, який становить більш як 45% офіційного показника. Це по-перше. По-друге, за підсумками понад 20 років незалежності, Україна увійшла до десятки країн з найбільшим впливом капіталу: сумарно за кордон було виведено приблизно 167 млрд. дол. (за даними неурядової організації Tax Justice Network, яка опублікувала дослідження The Price of Offshore Revisited). Інакше кажучи, йдеться про виведення за кордон приблизно 8 млрд. дол. на рік*. У протилежній ситуації опинилися переважна більшість українців. Згідно з даними американського центру вивчення громадської думки — Інституту Геллапа, Україна — єдина європейська країна, що потрапила до антирейтингу щастя: 41% її населення перебувають у скрутному становищі та можуть вважатися нещасливими. В цьому нашу країну випередили тільки Південний Судан (47%) і Гаїті (43%)**. Здійснювана в Україні політика є аморальною, ігнорує моральні цінності та позбавляє її суспільство історичної перспективи.

2. Україні необхідно змінити модель ринкової економіки, з акцентом на внутрішньо-економічний розвиток із значним розширенням внутрішнього попиту, збільшенням споживання та інвестицій. Це забезпечить перехід нашої держави від депресії до зростання національної економіки, сприятиме її економічному суверенітету і посилить її експортні можливості.

3. Для виведення національної економіки із стану стагнації необхідним є стале зростання, яке можливе при збільшенні норми накопичення до 25%. Стихийний ринок цього забезпечити не може. Тільки сполучення товарно-грошових і планових засад дозволить сформувавши не просто ринок, а свідомо організований ринок. Усе питання в тому, як таку єдність забезпечити, яким буде механізм централізованого впливу на виробництво. Важливе місце в цьому процесі належить програмі стратегічного розвитку України. Така програма повинна базуватися на

* Бой с тенью. Почему теневая экономика позволит украинцам жить, как полякам. — 06.11.2017 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.dsnews.ua/economics/boy-s-tenyu-pochemu-tenevaya-ekonomika-pozvolit-ukraintsam-03112017220000M>.

** Менее счастливы только суданцы и жители Гаити. — 06.11.2017 г. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://inosmi.ru/social/20171106/240695822.html>.

інтегральній соціальній науці та технологічному обґрунтуванні, що сприяють розвитку виробництва, яке б наближало його до світових стандартів і забезпечувало соціально-економічні потреби українського народу відповідно до адекватних сучасних світових нормативів.

Список використаної літератури

1. Депутаты-экономисты о радикальной экономической реформе // Вопросы экономики. – 1990. – № 9. – С. 3–14.
2. Геєць В.М. Суспільний капітал – 25: одержавленість чи державотворчість? // Економіка України. – 2016. – № 8. – С. 3–6.
3. Корнаи Я. Путь к свободной экономике. – М. : Экономика, 1990.
4. Єщенко П.С., Самко Н.Г. Фінансіалізація у вододверті глобальної економіки. – К. : Знання України, 2016. – 355 с.
5. Рифкин Дж. Третья промышленная революция: Как горизонтальные взаимодействия меняют энергетику, экономику и мир в целом ; [пер. с англ.]. – М. : Альпина нон-фикшн, 2014. – 410 с.
6. Колодко Гжегож В. Від ідеології неолібералізму до нового прагматизму // Економіка України. – 2010. – № 9. – С. 4–11.
7. Evans J., Coats D. Exiting from the Crisis: Towards a Model for More Equitable and Sustainable Growth // International Politics and Society. – 2011. – No. 2. – P. 22–31.
8. Гринспен А. Эпоха потрясений: Проблемы и перспективы мировой финансовой системы ; [пер. с англ.]. – М. : ООО “Юнайтед Пресс”, 2011. – 518 с.
9. Сален П. Вернуться к капитализму, чтобы избежать кризисов ; [пер. с франц. Д. Кралечкина]. – М. : Изд-во Института Гайдара, 2015. – 272 с.
10. Amin S. Ending the Crisis of Capitalism or Ending Capitalism? – Cape Town : Pambazuka Press, 2011.
11. Рюшмайер Д., Эванс П. Государство и экономические преобразования: к анализу условий эффективного государственного вмешательства / Классика новой экономической социологии ; [пер. с англ. и с франц.] ; [под ред. В.В. Радаева, Г.Б. Юдиной]. – М. : ИД ВШЭ, 2014. – 381 с. – С. 192–233.
12. Долфсма В. Провалы государства. Общество, рынки и правила ; [пер. с англ. Ю. Каптуревского] ; [под ред. Д. Кадочникова]. – М. : Изд-во Института Гайдара, 2017. – 256 с.
13. Maull H.W. World Politics in Turbulence // International Politics and Society. – 2011. – No. 1. – P. 11–25.
14. Антропов В. Модели социальной защиты в странах ЕС // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – № 11. – С. 70–77.
15. Зверяков М.І. Уроки ринкової трансформації в Україні // Економіка України. – 2016. – № 8. – С. 7–25.

References

1. *Deputy-ekonomisty o radikal'noi ekonomicheskoi reforme* [Deputies-economists about radical economic reform]. *Voprosy Ekonomiki – Issues of Economy*, 1990, No. 9, pp. 3–14 [in Russian].
2. Hegets V.M. *Suspil'nyi kapital – 25: oderzhavlenist' chy derzhavotvorchist'?* [Social capital – 25: establishment of the state or its development?]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2016, No. 8, pp. 3–6 [in Ukrainian].

3. Kornai J. *Put' k Svobodnoi Ekonomike* [Road to a Free Economy]. Moscow, Ekonomika, 1990 [in Russian].
4. Eshchenko P.S., Samko N.G. *Finansializatsiya u vodoverti global'noi ekonomiky* [Financialization in the maelstrom of the global economy]. Kyiv, Znannya Ukrainy, 2016 [in Ukrainian].
5. Rifkin J. *Tret'ya Promyshlennaya Revolyutsiya: Kak Gorizonta'nyye Vzaimodeistviya Menyayut Energetiku, Ekonomiku i Mir v Tselom* [The Third Industrial Revolution: How Lateral Power is Transforming Energy, the Economy, and the World]. Moscow, Alpina non-fikshn, 2014 [in Russian].
6. Kolodko Grzegorz W. *Vid ideolohii neoliberalizmu do novoho prahmatyzmu* [From the ideology of neoliberalism to a new pragmatism]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2010, No. 9, pp. 4–11 [in Ukrainian].
7. Evans J., Coats D. Exiting from the crisis: towards a model for more equitable and sustainable growth. *International Politics and Society*, 2011, No. 2, pp. 22–31.
8. Greenspan A. *Epokha Potryasenii: Problemy i Perspektivy Mirovoi Finansovoi Sistemy* [The Age of Turbulence: Adventures in a New World]. Moscow, United Press Ltd., 2011 [in Russian].
9. Salin P. *Vernut'sya k Kapitalizmu, chtoby Izbezhat' Krizisov* [Revenir au Capitalisme, pour Eviter les Crises]. Moscow, Gaidar Institute PH, 2015 [in Russian].
10. Amin S. *Ending the Crisis of Capitalism or Ending Capitalism?* Cape Town, Pambazuka Press, 2011.
11. Rueschemeyer D., Evans P. *Gosudarstvo i Ekonomicheskie Preobrazovaniya: k Analizu Uslovii Effektivnogo Gosudarstvennogo Vmeshatel'stva, v: Klassika Novoi Ekonomicheskoi Sotsiologii* [State and Economic Transformation: to Analyze the Conditions for Effective State Intervention, in: Classics of the New Economic Sociology]. V.V. Radaev, G.B. Yudina (Eds.). Moscow, PH of HSE, 2014, pp. 192–233 [in Russian].
12. Dofsma W. *Provaly Gosudarstva. Obshchestvo, Rynki i Pravila* [Government Failure: Society, Markets and Rules]. D. Kadochnikov (Ed.). Moscow, Gaidar Institute PH, 2017 [in Russian].
13. Maull H.W. World politics in turbulence. *International Politics and Society*, 2011, No. 1, pp. 11–25.
14. Antropov V. *Modeli sotsial'noi zashchity v stranakh ES* [Models of social protection in the EU countries]. *Mirovaya ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniya – World Economy and International Relations*, 2005, No. 11, pp. 70–77 [in Russian].
15. Zveryakov M.I. *Uroky rynkovoï transformatsii v Ukraini* [Lessons of the market transformation in Ukraine]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 2016, No. 8, pp. 7–25 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 3 жовтня 2017 р.
